

bağbahçe

ÇEVRE BAHÇE ÇİÇEK DERGİSİ SAYI:5 HAZİRAN 2006 FİYATI:3 YTL

Macahel'e Bir Gezi ve
Türkiye Florasına
Bir Katkı

Sakız Ağacı ve Sakız

Kuşkonmaz

Yaza
Girerken

BAHÇENİZ İÇİN...

BAHÇENİZDEKİ
YARARLI KONUKLAR

TOHUMDAN
DOMATES
YETİŞTİRMEK

Bahçede

Su

Düzenlemeleri

Bahçenin doğal yapısı; havuzun çevresine döşenen çeşitli boy ve renkte kayalar, kenarına yapılan küçük şelale ya da pınarlar ve havuza ulaşan su yollarıyla görsel olarak daha da güzelleştiriliyor. Hatta kimi bahçe sahipleri havuzlarının üzerine küçük bir köprü bile kurmayı ihmal etmiyor.

Kumar (Rhododendron ponticum)

Macahel'e Bir Gezi ve Türkiye Florasına Bir Katkı

8 - 9 Mayıs 2006 tarihinde İstanbul Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi'nde (NGBB) Türk Botanik Bahçeleri İşbirliği ve *ex-situ* Koruma Atölye Çalışması yapıldı. Bu çalışmanın ardından 10 - 13 Mayıs tarihleri arasında Rize, Ayder Yaylası ve Artvin, Macahel'i kapsayan bir botanik gezisi düzenlendi. Bu geziye NGBB'den Prof. Dr. Adil Güner ve Margaret Johnson, Uluslararası Botanik Bahçeleri Koruma Kurumu (BGCI) Genel Sekreteri Sara Oldfield, Edinburgh Kraliyet Botanik Bahçesi'nden Dr. David Rae, Dr. Mary Gibby ve Dr. Anthony Miller, Ankara Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mehmet Koyuncu, Gazi Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mecit Vural ile Anadolu Üniversitesi'nden Prof. Dr. K. Hüsnü Can Başer katıldı. İlgili anılarla dolu bu kısa geziyle ilgili bazı notları sizlerle paylaşmak istedik.

Gezi Başlıyor

10 Mayıs sabahı uçakla Trabzon'a geldik. Biyo-TEMA Tur'un iki minibüsü bizi bekliyordu. Biz minibüslerin birine yerleşirken eşyalar da diğerine yüklendi. Ekibimizden Adil Güner'in, memleketi Çamlıhemşin'e yaklaşıp Fırtına Deresi'ni (Furtuna Deresi) gösterip "Dünya'nın en büyük deresi!" demesi hoş bir espiyodi (Doğu Karadeniz'de "dere" sözcüğü en büyük akarsuyu belirtir). Gerçekten de bütün coşkusıyla Karadeniz'e akan Fırtına deresi, Adil'i doğrularcasına, görkemli bir görünüm oluşturmuyordu. Derenin iki yanı da yeşile boyanmışken, karla kaplı Kaçkar'ın tepesi bembeyazdı. Yol boyunca gördüğümüz çay bahçeleri hasadı bekliyor, kivi bahçeleri de adeta "Biz de varız!" diyordu.

Adil Güner Çamlıhemşin'de akraba ve arkadaşlarını görüp hasret giderirken biz de ikram edilen çayları yudumladık. Minibüslere binip Ayder Yaylası yoluna çıktık ve ilk mola tarihi Mikron Köprüsü'nde verdik. On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı köprü mimarisinin tipik örneklerinden olan bu kemerli köprü Ayder'den akan derenin boynunu tıplı bir gerdanlık gibi süslüyordu. Dere Çamlıhemşin'de Fırtına Deresiyle birleşiyordu. Derenin iki yanında kayın, ladin, kızılğaç, kestane, şimşir, porsuk, kumar ve akçağaçlar vardı. Ağaçların yanında egreltiler, ıslak kayaların üzerinde de çok sayıda karayosunu ve ciğerotu bulunuyordu. Karayosunlarının ve ciğerotlarının arasında sarı çiçekli bir taşkıran (*Saxifraga cymbalaria*) dikkat çekiyordu.

Ogle yemeğini Kaçkar Dağları Millî Parkı'nın Ayder girişindeki Gürgendibi Lokantası'nda yedik. Taze mısır ekmeği, yöresel bir yemek olan muhlama, kestane balı, turşu kavurması, hamsi

türüsü ve salatadan oluşan menü zevkle tüketildi. Lokantanın tabelasında yer alan ödüllü Laz böreğinden, harzarda olmadığı için yiyemedik.

Ayder Yaylası

Ayder Yaylası'nda yoğun sayılabilecek bir yapılaşmayla karşılaştık ama binaların hem ahşap ve sevimli hem de doğayla uyum içinde olması hoşumuza gitti. Dere kenarındaki Haşimoğlu Otel'i'ne yerleştikten hemen sonra yaylaya doğru yola çıktık. Karlı dağlardan süzülerek inen suların oluşturduğu Gellintülü Şelalesi'nin fotoğraflarını çektik. Derenin büyük bir kar kütesinin altından çağlayarak akan görüntüsünü hayranlıkla izledik. Yörede en yaygın bitki *Petasites albus*'du. Sarı çiçekli *Scrophularia chrysantha* ve yine alt tarafta gördüğümüz egreltiler görüntüye egemendi. Ormanlık alana girdiğimizde ilk gördüğümüz çiçek fundagiller (*Ericaceae*) ailesinden dağelmassıydı (*Epigaea gaultheroides*). Bu iri pembe çiçekli, herdem yeşil sürünücü çalı orman altını ve açıklıklarını renklendiriyordu. Mor çiçekli bir çuhaçiçeği (*Primula megasefolia*) de renk çümbü-

Epigaea gaultheroides

Pelesites albus

Primula veris

Maçahel Yolunda

11 Mayıs sabahı maçahel'e doğru yola çıktık. Çamlıhemşin'i geçince çifte kemerli bir taş köprü olan Kadıköy (Orenkit) Köprüsü'nün yanında durduk. Fotoğraf çektikten sonra çevreyi inceledik. Dere kenarındaki çayırda Colchicum speciosum, Osmunda regalis, kuzma (Ajuga reptans), Glechoma hederacea, yabaniçilek (Fragaria vesca), Rhododendron ponticum, karayemiş (Laurocerasus officinalis), yol kenarındaki kayalıklarda baldırkara (Asplenium trichomanes) dikkat çekiyordu. Hüsnü Başer özdikeni (Smilax excelsa) sürgünlerinden toplayıp grup üyelerine ikram etti. Bitkinin Karadeniz Bölgesi'nde dikenucu ya da melyücan adıyla bilindiğini, sürgünlerin soganla kavrulmuş yahnisinin yapıldığını, bitkinin gırc adıyla bilinen tohumunun eskiden damla sakızı zamlına (mastix) katılarak sakız yapıldığını anlattı.

Primula veris

şüne katkıda bulunuyordu. Daha yukarıda Lathraea squamaria karşımıza çıkınca onu önce canavarotu (Orobanchae) zannettik. Dikkate incelendiğinde onun yüksükotugiller'den (Scrophulariaceae) asalak bir bitki olduğu anlaşıldı. Ancak bu güzel bitkiye asalak sıfatı hiç yakışmıyordu. Türkiye'de yalnızca yüksek Karadeniz ormanlarında bulunan kibritotu (Lycopodium clavatum) yol kenarında zemine halı gibi yayılmış ve ikiye dallanarak uzuyordu. Bu bitkinin sporları (Sporae Lycopodi) mikroskopide 'likopodyum sporu metodu'nda kullanıldığı gibi yakıldığı zaman patlama özelliği de taşır. Bitkinin bir aralar dekoratif amaçla dışsatımı bile yapılmıştı. Orman açıldıkça çayırda Scilla monanthos, sarıyıldız (Gagea fistulosa), Corydalis ve ilpar

(Caltha polypetala) çiçek açmış haldeyken, akçöplüme (Veratrum album) ve arslanpençesi (Alchemilla) türleri yeni yapraklanıyordu. Bu sırada, Adil Güner heyecanlı bağırarak herkesi yanına çağırdı. Önünde küçük sarı çiçekli Sibbaldia parviflora duruyordu. Bu bitkinin Türkiye Florası'nın yazım yeri olan Edinburgh Kraliyet Botanik Bahçesi'nin simgesi olması, fotoğraf çekmek için herkese diz çöktürttü. Sarı çiçekli Primula veris ve Potentilla micrantha ile yörede yaygın bulunan, büyük ve gösterişli kümeler oluşturan dağelması (Epigaea gaultheroides) eşlik ediyordu. Otele dönüş yolunda bir lokantaya girdiğimizde yağmur başladı. Gürül gürül yanan şöminenin önünde koyu bir sohbetle koyulduk. Alabalık ziyafetinin ardından otele döndük.

Hopa-Borçka arasındaki yolun kenarında bir eğrelti türü olan *Matteucia struthiopteris* topluluklarını gören Mary Gibby arabayı durdurdu. Dipten sünen gibi yükselen bu eğreltiye daha sonra da sıkça rastladık. Çevrede *Glechoma hederacea*, yağlıcanak (*Ranunculus cappadocicus*), unutmabeni (*Myosotis alpestris*) toplulukları göze çarpıyordu. Mavi Ay Lokantası'nda alabalık, mısır ekmeği ve değişik bir muhlama yedikten sonra yola çıkıp Borçka'ya yaklaşığımızda Çoruh Nehri deli deli akan bulanık sularıyla görüldü. Yeni bir tutmaya başlayan Borçka Barajı'nı geçip Artvin'deki Deriner Barajı'nı görmeye gittik. Çoruh, Türkiye'nin birinci, dünyanınsa üçüncü en hızlı akan nehri. Deriner Barajı tamamlandığında temelden 253 m yüksekliğiyle kendi alanında dünyanın üçüncü büyük barajı olacak. Bu barajın elektrik santralının yeraltında olacağı söyleniyor. Yeni yapılmış Şavşat yolundan tırmanıp baraja hâkim bir noktadan baraj inşaatının fotoğraflarını çektik. Kenar sağlamlaştırılmaları yapılan barajın dört yıl sürecek dolgu inşaatı daha başlamamıştı.

Borçka'ya dönüp Macahel yoluna saptık. Karlar altındaki Macahel Geçidi'ni (1830 m) geçip vadiden inmeye başladık. Daha çiçek açmamış beyazkumar (*Rhododendron ungerianii*) ve kızılkumar (*R. smirnovii*) topluluklarının yanından geçtik. Zaman zaman yol üstündeki dereleri aşarak akşam

üzeri Camili'ye vardık ve TEMA A. Nihat Gökyigit Konukevi'ne yerleştik.

Macahel'in Tatlı Sürprizi

12 Mayıs günü pırl pırl güneşli bir macahel sabahına uyandık. Cıvı cıvı kuş sesleri içinde Karçal Dağı'nın karlı sırtlarından gelen serin esinti hissediliyordu. Konukevinin karşısına düşen ormanlık yamacın sağ yanının Gürcistan olduğunu öğrenmemiz bizi şaşırttı ama bugünün büyük sürprizi daha sonra gelecekti.

Arabalara atlayıp Fındık Yaylası yönünde orman yolunda ilerlemeye başladık. Yaylanın yan yolunda arabadan inip patıkaya saparak orman içine daldık. Görkemli kayın ağaçlarının (*Fagus orientalis*) yüksek dallarına yerleştirilmiş, ihlamur gövdesinden oyularak yapılmış kara kovanlar dikkati çekecek kadar çoktu. Patıkada iki saat yürüdükten sonra dere kenarında Gürcüce Hevkit (yemek yenilen köprü) mevkinde durduk. Zira, dere üzerindeki ahşap köprünün zemin tahtaları toplanmış halde yanda duruyordu. Yardımcılarımız Yunus ve Fatih köprü tahtaları

ni kısa sürede yerlerine yerleştirdi ve karşıya geçtik. Civarda bol bulunan Patılcangiller'den (*Solanaceae*) bir bitkiyi önce herkes güzelavratotu (*Atropa belladonna*) zannetti. Ancak yapılan konsültasyon sonunda güzelavratotu olamayacağı konusunda görüş birliğine varıldı. *Nicandra* olabileceği öne sürüldü. Örnekler alınıp, bolca fotoğraf çekildi. Tony Miller'in bitkinin çiçeğini yandan kesip, yapraklarıyla birlikte siyah kadife kumaş üzerine yayarak dijital kamerasıyla ayrıntılı fotoğraflarını çekmesi ilginçti. Arazide gördüğü, iyi bilinen bitkilerin yalnızca fotoğrafını çektiğini ve arazi defterinde her biri için bir numara verip kayda aldığını anlattı. Bu şekilde bizlere "dijital botanigin" ilk dersini de vermiş oldu. Tartışılan bu bitkinin öngörülen bitkilerden hiç biri olmadığı ancak Camili'ye döndükten sonra anlaşılabilirdi. Bizler bitkinin kimliğini tartışırken Yunus ve Fatih mükellef bir açık büfe hazırlamıştı. Suyun çağıtısı ve kuşların müziği eşliğinde zevkli bir piknik yaptık.

Dönüşte yol boyunca gördüğümüz tilkiüzümü (*Paris incompleta*), çayüzümü (*Vaccinium arctostaphylos*), kumar (*Rhododendron ponticum*), sifin (*R. luteum*), karayemiş (*Laurocerasus officinalis*), duvarsarması (*Hedera colchica*), galdirik (*Trachystemon orientalis*), karacaot (*Helleborus orientalis*), *Brunnera macrophylla*, sümbülcük

Tilküzümü (*Paris incompleta*)

Scopolia carniolica

(*Scilla monanthos*), *Cardamine bulbifera*, *C. raphanifolia*, *C. impatiens*, *Veronica peduncularis*, yağlıçanak (*Ranunculus cappadocicus*), *Myosotis alpestris*, *Chrysosplenium dubium*, *Geranium molle*, *G. robertianum*, egretlilerden *Thelypteris limbosperma*, *Polystichum setiferum*, *Asplenium trichomonas*, *Polypodium vulgare*, *Phyllitis scolopendrium* ve cezayirmenekşesinin (*Vinca major*) fotoğraflarını çekti. Adil Güner'in söylediğine göre, Fındık Yaylası'ndan Macahel'e uzanan Edrene Vadisi'ne daha insan ayağı degmemiştir.

Dönüş yolunda Fatih'in Macahel'in bal şampiyonu dayısının evine davet edildik. Evin Karçal Dağı'na bakan balkonundan insan ayağı basmamış vadiyi seyrederken ceviz, fındık, bal, yogurt, iki çeşit peynir, börek, tava çöreği, haşlanmış patates ve mısır ekmeği eşliğinde çayımızı yudumladık. Güler yüzlü ev sahibemiz bizleri en iyi ağırlamak için deli divane oldu.

Yolda gördüğümüz, sırtına karayemiş dallarından bir hevenk yüklemiş köylünün bitkiyi hayvanlarına yem olarak götürdüğünü öğrendik. Camili'ye dönünce TEMA destekli Kafkas ırku safkan arıların yetiştirildiği ve nitelikli bal üretiminin teşvik edildiği Macahel A.Ş. ile yerli meyve fidesi yetiştirme projesi ziyaret edildi. Samsun 19 Mayıs Üniversitesi'nden Doç. Dr. Ümit Serdar bölgedeki ceviz, kestane, elma, armut, kiraz, fındık, mısır çeşitlerinin bolluğundan ve bu çeşitlerin aşılamaıyla yaptıkları nitelikli ve verimli fide üreticiliğinden söz etti. Köyün gençlerinin Macahel A.Ş.'de saf Kafkas ırku kraliçe arı üretimini nasıl yaptığını anlatıldı. Macahel'de her ağustos ayında Bal Festivali düzenleniyor. Festivalde Bayar Şahin söylediği yöreye has

türkülerle herkesi coşturuyor ve en iyi bal yetiştiricilere ödülleri veriliyordu. Koyu renkli ve hafif acımsı kestane balıyla hoş kokulu ihlamur balı gerçekten tatmaya değer.

Köyün kahvesi, kızıl erkekli, çaykahve içilen, tavla, okey ve satranç oynanan bir mekân. Bunun yanında zengin bir kütüphanesi de var. Duvarları, bölgenin etnobotanik yönden önemli ahşap araç-gereçleriyle süslü. Kahvenin bir odasında da yöreye has elisi ürünler ve bal satılıyor. Kahveci güzel Mine'nin elceğiyle yapıp sunduğu Türk kahvesini ve taze demlediği çayı içmek ayrı bir zevk. Köyün camisi en az bir asırlık ahşap bir yapı. Kapsındaki ve iç duvarlarındaki oymalarla renkli resim ve süslemeler görülmeye değer. Caminin imamı Hüseyin Hoca arıcılık ve fidancılık dâhil köydeki birçok kalkınma etkinliğiyle yakından ilgili, örnek bir kişi.

Türkiye Florası İçin Yeni Bir Cins

Akşam yemeğinde, o gün topladığımız Patlıcangiller (*Solanaceae*) familyasından olan bitkinin hangi türden olabileceğini yeniden tartışmaya başladık. Hüsnü Başer, köyde internet bağlantısı varsa tarama yapabileceğini söyledi. Ümit Bey köyde üç yerde internet bulunduğunu, bunlardan birinin de köyün imamı Hüseyin Hoca'nın evinde olduğunu söyledi. Hüsnü ve Ümit hocalar hemen kalkıp Hüseyin Hoca'ya gitti. İnternet'e girilince bitkinin *Atropa* ya da *Nicandra* olmadığı kesinlik kazandı. O sırada gelen Mecit Vural, David Rae'nin bitkiyi bahçesinde yetiştirdiği, cins adını hatırlayamadığı ancak tür adı "*carniolica*" olan bir bitkiye benzettiğini söyledi.

Tarama motoruna o adı girince *Scopolia carniolica* Jacq.'nın resmi belirdi. EVET! Bu o idi. Tüm özellikleri ve renkli fotoğrafları topladığımız örnek tam bir uyum içindeydi. Bitki Hırvatistan, Macaristan ve Rusya'da yayılış gösteriyordu. Türkiye florası için yeni bir cinsi Macahel yaylalarından bilim âlemine kazandırmanın müjdesini zaman geçirmeden ekibin öteki üyelerine ulaştırdık. Günümüz bereketli geçmiş ve bilime önemli bir katkıda bulunmuşuk. Macahel'in cömert doğası asırlardır gizlediği sırlarından birini bizlere açivermişti.

Dönüş Yolu

13 Mayıs günü Borçka-Karagöl ve Hebe Yaylası'nı ziyaret ettik. Karagöl'ün çevresini tilkiüzümü (*Paris incompleta*), sümbülcük (*Scilla monanthos*), *Corydalis conorrhiza*, çeykodym (*Cardamine raphanifolia*) ve *Lathraea squamaria* çiçekleriyle egretliler süslüyordu. Hebe Yaylası'nda köklerini çıplak kayalara sararak yükselen ladinlerin, dallarından likenler sarkan görüntüsü etkileyiciydi. Yağmur başladığında Karagöl kıyısındaki dinlenme evinin bahçesinde verilen ikramı yeni bitirmiştik. Arabalara bindik. Artık hedefimiz Trabzon Havaalanı'ydı. Yıllardır tamamlanamayan Karadeniz sahil yolu inşaatını yağmur altında geçtik. Çayeli'nde Hüsrev Lokantası'nda kuru fasulye, pilav ve köfte yemeden olmazdı. Lokantanın duvarları orada yemek yemiş Türk ünlülerinin fotoğraflarıyla doluydu. Yabancı dostlarımız Rize bezi alsınlar diye Rize'de küçük bir mola verdikten sonra üç gün süren zevkli ve verimli gezimizi Trabzon Havaalanı'nda noktalandık. Grup üyeleri yeniden buluşma sözüyle Ankara ve İstanbul uçaklarına binmek üzere vedalaştılar.

K. Hüsnü Can Başer
Anadolu Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Eskişehir
Mehmet Koyuncu
Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Ankara
Mecit Vural
Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Ankara
Fotoğraflar: K. Hüsnü Can Başer